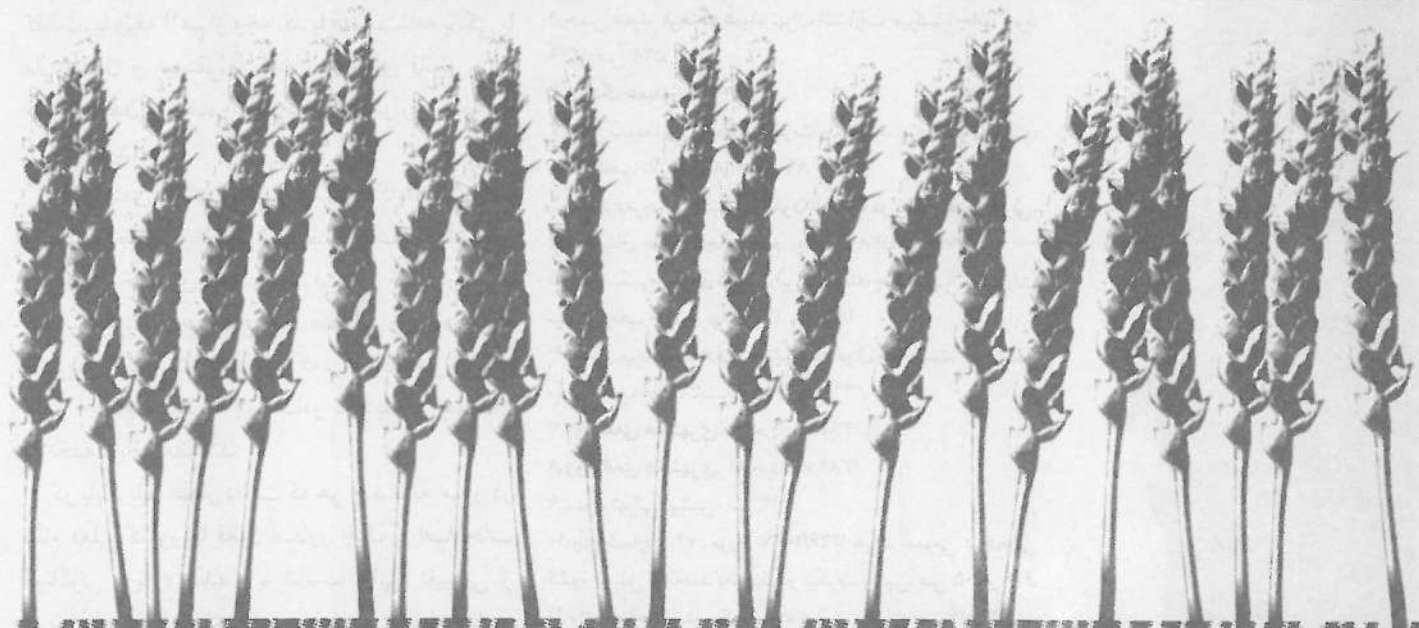

بررسی وضعیت صادرات کشاورزی در استان اصفهان

و مفاسد آن با کل کشور، منطقه و جهان

دکتر نعمت‌الله اکبری - استادیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان

260148 410138 6 260148 410138

کشاورزی استان را تشریح می‌نماید. بدین منظور در بخش اول، سهم صادرات کشاورزی از صادرات غیرنفتی استان بررسی می‌گردد. در بخش دوم، روند صادرات بخش کشاورزی در استان اصفهان و کشور آورده می‌شود. در بخش بعد محصولات صادراتی استان بیان می‌گردند و در نهایت، با توجه به آمار موجود، صادرات محصولات مختلف در استان، کشور، منطقه‌ی خاورمیانه و جهان مقایسه می‌شوند.

مقدمه

۱- بررسی روند سهم صادرات محصولات کشاورزی استان، از صادرات غیرنفتی استان اصفهان

از جمله محدودیت‌های این تحقیق آن است که به لحاظ نبود محدودیت برای صادرکنندگان در تعیین محل گمرک به منظور صادرات، میزان صادرات از گمرک استان اصفهان نمی‌تواند نشان‌دهنده‌ی میزان صادرات کالاها و خدمات تولید شده در استان باشد. زیرا ممکن است یک صادرکننده به تناسب بازار مقصد، محصولات تولید شده در استان‌های دیگر را از گمرک استان صادر نماید و یا محصولات تولید شده در استان از طریق گمرک استان‌های دیگر به بازارهای مقصد صادر شود.

با وجود این در سال ۱۳۸۱ در مجموع ۲۶۲۷۹ تن کالا به ارزش ریالی ۳۳۴۵۳۳ میلیون ریال از گمرک استان اصفهان صادر شده است، که این میزان صادرات نسبت به دو سال قبل به لحاظ وزنی ۴۶/۶ درصد کاهش و از نظر ریالی ۳۳۷/۲ درصد افزایش ارزش را به دنبال داشته است. این نکته قابل توجه است که

استان اصفهان یکی از استانهای بزرگ و مهم کشور است. براساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۱ استان اصفهان دارای ۲۰ شهرستان، ۴۴ بخش، ۸۹ شهر، ۱۲۲ دهستان و ۲۳۴۴ آبادی دارای سکنه است. مساحت کل استان ۱۰۷۰۴۴/۳ کیلومتر مربع است. مطابق با آمار سال ۱۳۸۲، سهم فعالیت‌های کشاورزی در اقتصاد استان ۱۴/۵ درصد است. حدود ۴۲۴ هزار هکتار اراضی کشاورزی در استان اصفهان وجود دارد که این مقدار ۲/۴ درصد کل اراضی کشور می‌باشد. در مجموع در سال ۱۳۸۲، تعداد ۱۷۴۱۲۰ واحد بهره‌برداری کشاورزی در استان اصفهان وجود داشته که مربوط به فعالیت‌های مختلف زراعت، باغداری، تولید گلخانه‌ای، پرورش طیور خانگی، پرورش زنبور عسل و پرورش دام است. با توجه به این فعالیت‌ها، محصولات متعددی در استان تولید و بسیاری از آنها صادر می‌شوند. به منظور آشنایی بیشتر با صادرات محصولات کشاورزی در استان اصفهان، این مقاله در چهار بخش، صادرات محصولات

جدول ۱- مقدار و ارزش صادرات انواع کالا از گمرک‌های استان اصفهان ۸۲-۱۳۷۵

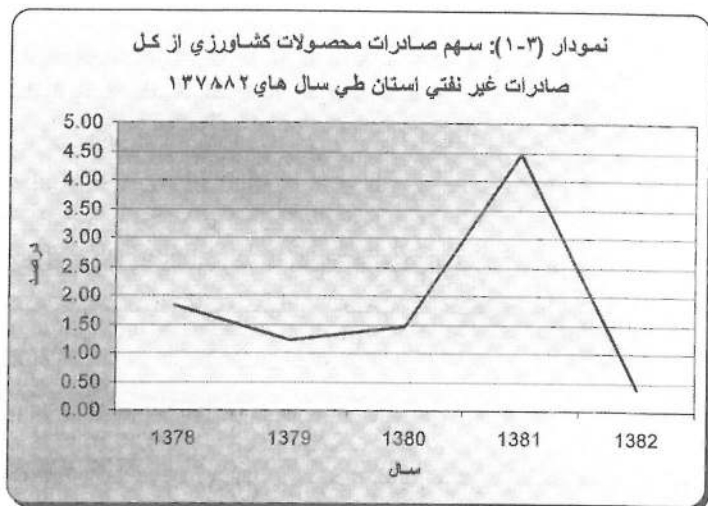
سال	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
مقدار و ارزش	۱۹۴۰۵	۲۴۰۷۵	۲۹۴۱۹	۸۰۳۰۷	۴۹۲۶۹	۲۷۱۶۷	۲۶۲۷۹	—
مقدار (تن)	۲۸۴۳۶	۷۴۳۰۱	۱۲۱۴۲۴	۱۱۴۲۴۴	۷۶۵۱۲	۵۶۷۵۸	۳۳۴۵۳۳	۵۷۳۴۵۹
ارزش (میلیون ریال)								

مأخذ: اداره‌ی کل گمرک استان اصفهان

در جدول (۲) نشان داده شده است. براساس اطلاعات این جدول، سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی استان اصفهان از فراز و نشیب‌های نسبتاً زیادی برخوردار بوده است، به نحوی که از رقم ۱/۸ در سال ۱۳۷۸ به رقمی معادل ۰/۳۹ درصد در سال ۱۳۸۲ رسیده است. در حالی که نسبت ارزش صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی استان از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۱ روندی افزایشی را پیموده است، در سال ۱۳۸۲ نسبت به سال قبل از آن معادل ۴/۱ واحد کاهش نشان می‌دهد. نمودار (۱) روند سهم صادرات محصولات کشاورزی را از صادرات غیرنفتی استان اصفهان در فاصله‌ی سالهای ۸۲ - ۱۳۷۸ نشان می‌دهد. همچنان که از نمودار نیز

علی‌رغم کاهش ۴۶/۶ درصدی در وزن کالاهای صادراتی، ارزش ریالی آنها بیش از سه برابر شده است. جدول (۱) مقدار و ارزش صادرات انواع کالا از گمرک‌های استان اصفهان را طی سالهای ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۲ نشان می‌دهد.

براساس اطلاعات جدول (۱)، در سال ۱۳۸۲ نیز در مجموع صادراتی به ارزش ۵۷۳۴۵۹ میلیون ریال از گمرک استان صورت گرفته است، که نسبت به قبل از آن ۷۱/۴ درصد رشد نشان می‌دهد. از این رو می‌توان گفت که در سالهای ۱۳۸۲ صادرات استان از نظر ارزش از یک جهش قابل توجهی برخوردار بوده است. سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان از صادرات غیرنفتی آن در فاصله‌ی سال‌های ۸۲ - ۱۳۷۸

جدول ۲- سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی استان اصفهان

(۸۲ - ۱۳۷۸)

۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	
۲۲۲۳	۱۴۸۹۰	۸۳۳	۹۲۶	۲۰۹۶	صادرات محصولات کشاورزی (میلیون ریال)
۰/۳۹	۴/۵	۱/۵	۱/۲	۱/۸	سهم صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی (درصد)

مأخذ: اداره‌ی کل گمرک استان اصفهان

مشخص است سهم صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی در استان اصفهان در سال ۱۳۸۱ دارای بیشترین رقم بوده است، در حالی که بلافاصله پس از آن در سال ۱۳۸۲ به پایین‌ترین سطح، طی سالهای مورد بررسی رسیده است.

ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان از ۲۰۹۶ میلیون ریال در سال ۱۳۷۸ به ۹۲۶ میلیون ریال در سال ۱۳۷۹ کاهش یافته است. هر چند در این سال، ارزش کل صادرات انواع کالا از گمرک اصفهان به ۷۶۵۱۲ میلیون ریال کاهش یافته است، ولی سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۷۹ به ۱/۲ درصد رسیده است که نسبت به سال قبل از آن ۰/۶ واحد کاهش نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۸۰ با وجود آنکه ارزش صادرات محصولات کشاورزی و نیز ارزش کل صادرات کالاها از گمرک اصفهان کاهش یافته است، ولی به دلیل افزایش سرعت کاهش کل صادرات انواع کالاها، سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی در استان اصفهان افزایش یافته و به ۱/۵ درصد رسیده است، که نسبت به سال قبل از آن ۰/۳ واحد افزایش نشان می‌دهد. اما در سال ۱۳۸۱، ارزش کل صادرات انواع کالاها از گمرک اصفهان و نیز ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان از افزایش قابل توجهی برخوردار بوده است، به نحوی که ارزش صادرات محصولات کشاورزی و ارزش کل صادرات کالاها در این سال نسبت به سال قبل از آن به ترتیب معادل ۱۷/۹ برابر و ۵/۹ برابر شده است. این امر باعث گردیده است که سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی استان اصفهان به بالاترین مقدار خود در سالهای مورد بررسی یعنی ۴/۵ درصد افزایش یابد. ارزش کل صادرات کالاها از گمرک اصفهان در سال ۱۳۸۲ رشدی معادل ۷۱ درصد نسبت به سال قبل از آن داشته است. این در حالی است که ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان اصفهان از ۱۴۸۹۰ میلیون ریال در سال ۱۳۸۱ به ۲۲۲۳ میلیون ریال در سال ۱۳۸۲ کاهش یافته است که این گویای یک کاهش ۸۵ درصدی در صادرات محصولات کشاورزی استان می‌باشد. این امر باعث شده است که سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی استان اصفهان به پایین‌ترین مقدار خود در فاصله‌ی سالهای ۸۲ - ۱۳۷۸ یعنی ۰/۳۹ کاهش یابد.

جدول ۳- صادرات استان و کشور به تفکیک محصول در سال ۱۳۸۲ (ارقام به دلار)

ردیف	کالا	صادرات استان	صادرات کشور	سهم استان از صادرات کشور (درصد)
۱	انار	۱۰۰۳۷۳۱	—	—
۲	بادام	۳۴۵۶۰	۴۱۵۴۴۴	۸/۳۲
۳	پرنده‌های زیتنی	۳۸۱۲۸۴	۸۱۱۶۴۲	۴۶/۹۸
۴	پسته	۳۸۴۶	۶۶۷۵۹۵۷۵۹	۰/۰۰
۵	پنبه‌ی معلوج	۱۲۰۰۰۰۰	—	—
۶	پنجه‌ی مرغ	۷۷۰۵۷۹	—	—
۷	تخم سبزیجات	۶۷۵	۱۰۲۴۳۵	۰/۶۶
۸	تخم گشنیز	۱۰۲۹	۲۰۶۲۸۴۷	۰/۰۵
۹	تخم مرغ	۱۰۰۹۸	۱۹۵۱۶۳۷۲	۰/۰۵
۱۰	تخمه ژاپنی	۱۴۳۵۳	—	—
۱۱	تنباکو	۳۲۴۸۲۲	۴۷۴۱۱۳۲	۶/۸۵
۱۲	حیوانات خانگی	۶۰	۴۴۶۳۲۴۳	۰/۰۰۱
۱۳	خیار	۴۲۰	۴۳۰۱۶۹۸	۰/۰۱
۱۴	زردآلو (تازه و منجمد)	۳۹۰۸	۲۰۰۸۰۸	۱/۹۵
۱۵	زرشک	۱۴۷۰	—	—
۱۶	زعفران	۳۶۴۳	۷۰۸۸۶۹۰۲	۰/۰۰۵
۱۷	سایر محصولات کشاورزی	۱۵۸۰۳	—	—
۱۸	سایر میوه‌های تازه	۱۲۶۹۹	۶۶۹۵۸۳۶	۰/۱۹
۱۹	سبزیجات منجمد	۳۸۰۱۰	۸۸۰۳۸	۴۳/۱۸
۲۰	سیب درختی	۱۵۹۵۶۹۲۶	۳۲۴۰۲۶۰۹	۴۹/۲۵
۲۱	سیب زمینی	۱۴۴۰	۶۱۲۷۴۸۶	۰/۰۲
۲۲	سیر حبه	۵۷۹۴	۱۳۲۵۲۸	۴/۳۷
۲۳	سبزیجات برگی	۸۷۱	—	—
۲۴	عدس	۸۹۰۳	۱۸۱۳۹۹۰	۰/۴۹
۲۵	عرقیات گل سرخ	۱۱۹۰۱	—	—
۲۶	عسل	۳۶۳۱۹۵	۴۴۱۷۱۸۱	۸/۲۲
۲۷	کاهو	۵۰	۱۰۹۴۱۱۰	۰/۰۰۵
۲۸	کتیرا	۸۸۲۸۰	—	—
۲۹	کشمش	۵۸۵	۹۲۹۵۶۸۴۱	۰/۰۰
۳۰	گلرنگ	۱۲۳۴۲۰	۱۷۸۲۰۴	۶۹/۲۶
۳۱	گوجه‌فرنگی	۳۲۰۰۰	۹۳۷۲۵۷۲	۰/۳۴
۳۲	گلاب	۲۲۳۰۸۷۶	—	—
۳۳	لیمو و لیموترش	۳۷۲۶	۲۴۳۵۹۶۴	۰/۱۵
۳۴	مغز بادام	۲۱۵۲۰۷۹	۵۷۸۲۰۳۹	۳۷/۲۲
۳۵	میوه‌ی خشک	۲۲۹۲	۷۶۴۶۶۹۱	۰/۰۳

مأخذ: جهاد کشاورزی استان اصفهان و گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۲)

۲. مقایسه‌ی اقلام صادراتی محصولات کشاورزی استان با کشور و تعیین مهمترین محصولات کشاورزی استان

جدول (۳) ارزش صادرات محصولات کشاورزی را به تفکیک نوع محصول در استان اصفهان و کشور، همچنین سهم ارزش صادرات استان از صادرات کشور در سال ۱۳۸۲ را نشان می‌دهد. براساس این جدول در سال ۱۳۸۲ بیشترین ارزش صادرات در استان مربوط به سیب درختی است که بالغ بر ۱۵۹۵۶۹۲۶ دلار می‌باشد. پس از سیب درختی، گلاب با ۲۲۳۰۸۷۶ دلار بیشترین ارزش صادرات را به خود اختصاص داده و به ترتیب مغز بادام، پنبه‌ی محلولج، انار، پنجه‌ی مرغ، پرنده‌های زینتی، عسل، تنباکو و گلرنگ بیشترین ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان را دارا می‌باشند.

از لحاظ سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان اصفهان از صادرات کشور، گلرنگ با ۶۹/۲۶ درصد در بین محصولات بیشترین سهم را دارد و پس از آن به ترتیب سیب درختی با ۴۹/۲۵ درصد، پرنده‌های زینتی با ۴۶/۹۸ درصد، سبزیجات منجمد با ۴۳/۱۸ درصد و مغز بادام با ۳۷/۲۲ درصد بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. صادرات گلاب استان نسبت قابل توجهی در کشور دارد که به علت نداشتن رقم صادرات کشور در این مقایسه لحاظ نشده است.

۳. بررسی تجارت محصولات مهم صادراتی استان در منطقه و جهان

جدول (۴) ارزش محصولات مهم صادراتی استان را در مقایسه با کشور، منطقه‌ی خاورمیانه و جهان نشان می‌دهد و سهم صادراتی کشور را نسبت به منطقه‌ی خاورمیانه و جهان در سال ۱۳۸۲ نشان می‌دهد. چنانکه در جدول (۴) مشاهده می‌گردد در استان اصفهان سیب درختی دارای بیشترین ارزش در بین محصولات مذکور است این در حالی است که در کشور و منطقه‌ی خاورمیانه بیشترین ارزش صادرات را محصول پسته دارد و در جهان نیز بیشترین ارزش مربوط به تنباکو می‌باشد. در استان پس از سیب درختی، به ترتیب بادام، عسل، تنباکو و گلرنگ بیشترین ارزش صادراتی را به خود اختصاص داده‌اند. در کشور نیز پس از

جدول ۴- محصولات مهم صادراتی استان اصفهان و مقایسه‌ی آن
با کشور، منطقه‌ی خاورمیانه و جهان در سال ۱۳۸۲ (به هزار دلار)

نام محصول	استان اصفهان	کشور	منطقه‌ی خاورمیانه	جهان
بادام	۲۱۸۶/۶	۶۵۸۹	۱۰۴۴۴	۱۴۳۷۹۷۸
پسته	۳/۸	۶۷۹۹۴۰	۶۹۲۷۳۸	۹۶۳۴۹۶
تخم مرغ	۱۰/۱	۱۹/۶۶	۳۴۳۸۵	۱۳۰۶۳۴۰
تنباکو	۳۲۴/۸	۴۸۹۷	—	۲۱۵۵۳۶۲۵
گلرنگ	۱۲۳/۴۲	۱۵۲	۱۵۳	۱۹۳۵۰
زردآلو	۳/۹	۲۰۱	۲۱۰۷	۱۹۵۵۲۲
سبزیجات منجمد	۳۸	۱۹۴	۴۶۱۲	۲۶۳۴۸۸۷
سیب درختی	۱۵۹۵۶/۹	۱۹۸۴۴	۴۲۳۹۶	۳۴۱۵۱۳۳
سیب زمینی	۱/۴	۶۳۸۳	۶۶۹۵۱	۱۸۵۱۵۰۷
سیب	۵/۸	۱۲۶	۵۸۳۴	۶۲۴۹۸۷
عدس	۸/۹	۳۰۱۶	۲۰۲۴۰	۴۱۳۸۲۰
عسل	۳۶۳/۲	۳۸۱۴	۹۵۱۰	۹۴۵۵۵۵
کشمش	۰/۶	۸۸۷۲۰	۹۰۶۷۸	۶۶۳۹۲۴
گوجه فرنگی	۳۲	۸۵۲۰	۱۱۱۱۲۷	۴۲۴۱۸۶۱

پسته، کشمش، سیب درختی، گوجه‌فرنگی، بادام، سیب‌زمینی، تنباکو، عسل و عدس دارای بیشترین ارزش صادرات می‌باشند. اما در منطقه‌ی خاورمیانه پس از پسته و در جهان پس از تنباکو، بیشترین ارزش صادراتی مربوط به گوجه‌فرنگی است. با توجه به جدول (۵) بیشترین سهم صادرات کشور نسبت به منطقه‌ی خاورمیانه به محصول گلرنگ اختصاص دارد و این سهم نسبت به جهان مربوط به پسته می‌باشد.

۴. نتیجه‌گیری

۱. سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی استان اصفهان، فراز و نشیب‌های نسبتاً زیادی داشته است، به نحوی که از رقم ۱/۸ در سال ۱۳۷۸ به رقمی معادل ۰/۳۹ درصد در سال ۱۳۸۲ رسیده است. در حالی که نسبت ارزش صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی استان از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۱ روندی افزایشی را پیموده است، در سال ۱۳۸۲ نسبت به سال قبل از آن معادل ۴/۱ واحد کاهش نشان می‌دهد.

۲. ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان از ۲۰۹۶ میلیون ریال در سال ۱۳۷۸ به ۹۲۶ میلیون ریال در سال ۱۳۷۹ کاهش یافته است. هر چند در این سال، ارزش کل صادرات انواع کالا از گمرک اصفهان به ۷۶۵۱۲ میلیون ریال کاهش یافته، ولی سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۷۹ به ۱/۲ درصد رسیده است که

جدول ۵- سهم صادرات کشور نسبت به منطقه و جهان

نام محصول	درصد صادرات کشور نسبت به منطقه	درصد صادرات کشور نسبت به جهان
بادام	۶۳/۱	۰/۴۶
پسته	۹۸/۲	۷۰/۶
تخم‌مرغ	۵۷/۲	۵/۱
تنباکو	—	۲/۰۲
گلرنگ	۹۹/۴	۰/۸
زردآلو	۹/۵	۰/۱
سبزیجات منجمد	۴/۲	۰/۰۰۷
سیب درختی	۴۶/۸	۰/۵۸
سیب‌زمینی	۹/۵	۰/۴
سیر	۲/۲	۰/۰۲
عدس	۱۴/۹	۰/۷
عسل	۴۰/۱	۰/۴
کشمش	۹۷/۸	۱۳/۴
گوجه‌فرنگی	۷/۷	۰/۲

نسبت به سال قبل از آن ۰/۶ واحد کاهش نشان می‌دهد. ۳. در سال ۱۳۸۰ با وجود آنکه ارزش صادرات محصولات کشاورزی و نیز ارزش کل صادرات کالاها از گمرک اصفهان کاهش یافته است، ولی به دلیل افزایش سرعت کاهش کل صادرات انواع کالاها، سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی در استان اصفهان افزایش یافته و به ۱/۵ درصد رسیده است که نسبت به سال قبل از آن ۰/۳ واحد افزایش نشان می‌دهد.

۴. ارزش کل صادرات کالاها از گمرک اصفهان در سال ۱۳۸۲ از رشدی معادل ۷۱ درصد نسبت به سال قبل از آن برخوردار بوده است. این در حالی است که ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان اصفهان از ۱۴۸۹۰ میلیون ریال در سال ۱۳۸۱ به ۲۲۲۳ میلیون ریال در سال ۱۳۸۲ کاهش یافته است که این گویای یک کاهش ۸۵ درصدی در صادرات محصولات کشاورزی استان می‌باشد. این امر باعث شده تا سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی استان اصفهان به پایین‌ترین مقدار خود در فاصله‌ی سالهای ۸۲ - ۱۳۷۸ یعنی ۰/۳۹ کاهش یابد. ۵. سهم ارزش صادرات استان از صادرات کشور در سال ۱۳۸۲ نشان می‌دهد، بیشترین ارزش صادرات در استان مربوط به سیب درختی است که بالغ بر ۱۵۹۵۶۹۲۶ دلار می‌باشد. پس از سیب درختی، گلاب با ۲۲۳۰۸۷۶ دلار بیشترین ارزش صادرات را به خود اختصاص داده و پس از آن به ترتیب مغز بادام، پنبه‌ی محلولج، انار، پنجه‌ی مرغ، پرنده‌های زینتی، عسل، تنباکو و گلرنگ بیشترین ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان را دارا می‌باشند.

۶. از لحاظ سهم ارزش صادرات محصولات کشاورزی استان اصفهان از صادرات کشور، گلرنگ با ۶۹/۲۶ درصد در بین محصولات بیشترین سهم را دارد و پس از آن به ترتیب سیب درختی با ۴۹/۲۵ درصد، پرنده‌های زینتی با ۴۶/۹۸ درصد، سبزیجات منجمد با ۴۳/۱۸ درصد و مغز بادام با ۳۷/۲۲ درصد بالاترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

۷. ارزش محصولات مهم صادراتی استان در مقایسه با کشور، منطقه‌ی خاورمیانه و جهان، همچنین سهم صادراتی کشور نسبت به منطقه‌ی خاورمیانه و جهان در سال ۱۳۸۲ عبارت است از: در استان اصفهان سیب درختی دارای بیشترین ارزش در بین محصولات مذکور

می‌باشد. این در حالی است که در کشور و منطقه‌ی خاورمیانه بیشترین ارزش صادرات را محصول پسته دارد و در جهان نیز بیشترین ارزش مربوط به تنباکو می‌باشد. در استان پس از سیب درختی، به ترتیب بادام، عسل، تنباکو و گلرنگ بیشترین ارزش صادراتی را به خود اختصاص داده‌اند. در کشور نیز پس از پسته، کشمش قرار دارد و پس از آن به ترتیب سیب درختی، گوجه‌فرنگی، بادام، سیب‌زمینی، تنباکو، عسل و عدس دارای بیشترین ارزش صادرات می‌باشند. اما در منطقه‌ی خاورمیانه پس از پسته و در جهان پس از تنباکو، بیشترین ارزش صادراتی مربوط به محصول گوجه‌فرنگی می‌باشد.

بیشترین سهم صادرات کشور نسبت به منطقه‌ی خاورمیانه به محصول گلرنگ اختصاص دارد و این سهم نسبت به جهان مربوط به پسته می‌باشد.

منابع

- آریانا، کاوس. (۱۳۷۷)، «بررسی مزیت نسبی تولید سیب درختی در استان آذربایجان غربی»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم اقتصادی، دانشگاه تهران.
- اکبری، نعمت‌الله. (۱۳۷۸)، «مباحثی از توسعه در ایران، چاپ اول، اصفهان، انتشارات هشت‌بهشت.
- امینی، مینو. (۱۳۶۸)، «تعیین مزیت نسبی ایران در صادرات پنبه»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- پیراسته، حسین. (۱۳۷۸)، «شناسایی مزیت‌های نسبی منطقه‌ای در ایران با تأکید بر صنایع استان آذربایجان شرقی»، پژوهشنامه‌ی بازرگانی، شماره‌ی ۶، تهران.
- ثاقب، حسن. (۱۳۷۸)، «بررسی مزیت نسبی تولید و صدور میوه‌ی کیوی در ایران (مطالعه‌ی موردی استان مازندران)»، دانشکده‌ی اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران، «سالنامه‌ی آمار بازرگانی خارجی ایران»، ۱۳۸۲.
- مقاری، سعید. (۱۳۶۸)، «بررسی کمی مزیت نسبی کالاها‌ی صادراتی ایران»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- مؤسسه‌ی پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، (۱۳۸۲)، «بررسی مزیت نسبی محصولات کشاورزی منتخب، وزارت جهاد کشاورزی، معاونت برنامه‌ریزی و اقتصادی.
- نجفی، بهاء‌الدین و افراسیاب میرزایی، (۱۳۸۲)، «بررسی و تعیین مزیت نسبی محصولات زراعی در استان فارس»، فصلنامه‌ی پژوهشنامه‌ی بازرگانی، شماره‌ی ۲۶.
- نوحی تهرانی، علیرضا. (۱۳۷۶)، «مزیت نسبی محصولات کشاورزی ایران در مقایسه با گروه کشاورزی منتخب»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، اصفهان.